

ἠπιότης καὶ οἶκτος καὶ ἐλεημοσύνη καὶ εὐσπλαγχνία μάλιστα ἐν ἀνθρώποις ἐπαινεῖται, πολλῷ μᾶλλον τῇ θείᾳ πρέπον ἂν εἴη ἀγαθότητι τῶν εὐσεβῶν εὐχῶν ἐπακούειν.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· „Θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει καὶ εἰσακούσεται“, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον ὁ 6 Κύριος· „Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει“.

ΧΟΝΙ.

Εἰ δὲ πολλάκις αἰτοῦντες οὐκ εἰσακούονται, τοῦτ' ἐστὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸ αἰτούμενον ἀληθῶς ἀγαθόν, ἀλλὰ δοκοῦν ἀγαθόν, ἀπλῶς δὲ κακόν, 10 ὡς ἐν τῇ Ἰακώβου ἐπιστολῇ· „Αἰτεῖτε καὶ οὐ λαμβάνετε, ὅτι κακῶς αἰτεῖσθε“· ἢ τοῦτ' ἐστὶ διὰ τὸ μὴ καρτερεῖν καὶ προσεδρεύειν ἐν τῇ εὐχῇ, πρὸς ὃ εἴρηται ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν· „Δεῖ πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκκαμεῖν“· καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη· „Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε“.

15

Ἔτι δεῖ πρὸς τοῦτο θεωρίας καὶ τῆς μετ' εὐνοίας ἐφέσεως, καὶ μετρίου καὶ βεβαίου σκοποῦ. Ὅθεν ἐν τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν ταπεινῶν“. Ἡ οὖν μὴ οὕτω πλησιάζουσα τῷ Θεῷ εὐχὴ οὐ προσήκουσά ἐστιν ὑπακούεσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἔτι, τῷ τῆς φιλίας λόγῳ ὁ Θεὸς εἰσακούει τὰς εὐχὰς τῶν δούλων· οἱ 20 δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλίαν ἐκκλίνοντες οὐ δίκαιοι εἰσακούεσθαι· διὸ ἐν τῷ Ἰσαΐα λέγεται· „Ὅταν πληθύνετε τὰς εὐχὰς ὑμῶν, οὐκ εἰσακούσομαι· f. 106^v αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἱματὸς εἰσι πλήρεις“. Ἐντεῦθεν πολλάκις οὐκ εἰσακούεται καὶ φίλος Θεοῦ, ὅταν ὑπὲρ μὴ φίλων τοῦ Θεοῦ δέηται, ὡς ἐν τῷ Ἰερεμιά· „Σὺ δὲ μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, μήδ' ἀνάλαβε ὑπὲρ 25 αὐτῶν ὕμνον ἢ εὐχὴν, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαί σου“.

Ἔστι δ' ὅτε καὶ οὐς μάλιστα φιλεῖ, τούτων οὐκ ἀποπληροῖ τὰς δεήσεις, ἢ ἀποπληρώση ὁ μᾶλλον τῷ ζητοῦντι συνοίσει. Ὅθεν καὶ τὸν τῆς σαρκὸς σκόλοπα τῷ Παύλῳ τρίς ζητήσαντι οὐ μετεκίνησεν, προειδὼς χρήσιμον αὐτῷ τοῦτ' εἶναι, πρὸς τὴν τῆς μετριοφροσύνης συντήρησιν· ὡς ἐν τῷ κατὰ 30 Ματθαῖον εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τινὰς· „Οὐκ οἶδατε τί αἰτεῖσθε“· καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθὼς δεῖ, οὐκ ἴσμεν“. Φανερόν οὖν, ὅτι τῶν παρὰ Θεοῦ αἰτία καὶ αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ εὐσεβεῖς ἐπιθυμίαι. Ὡσπερ δὲ τὰς ἄλλας αἰτίας οὐκ ἀναιρεῖ ἢ θεία πρόνοια, ὡς ἐδείχθη, διὰ τὴν ἐν τῷ παντὶ τάξιν, ὅθεν οὐδὲ μάχονται αὐταὶ τῇ προνοίᾳ, 35 διακονοῦσι μὲν οὖν τοῖς ταύτης ἀποτελέσμασιν, οὕτω καὶ αἱ πρὸς τὸν Θεὸν

4 Ps. 144, 19 6 Matth. 7, 8 11 Iac. 4, 3 13 Luc. 18, 1 14 I Thess. 5, 17
17 Ps. 101, 18 22 Is. 1, 15 25 Ier. 7, 16 29 τῷ Παύλῳ: τοῦ Παύλου A par
distraktion 31 Matth. 20, 22 32 Rom. 8, 26

εὐχαὶ τὸ δραστήριον ἔχουσιν· τὴν δὲ τῆς προνοίας ἀμετάβλητον οὐ λύουσι τάξιν· τὸ γὰρ τῷ δι ζητοῦντι τὸ δι συγχωρεῖσθαι ὑπὸ τὴν τάξιν καὶ αὐτὸ πίπτει τῆς θείας προνοίας.

Ἄλλ' οἱ Ἐπικούρειοι, οἱ ἐκβάλλοντες τῶν ἀνθρωπίνων τὴν πρόνοιαν, καὶ οἱ Στωϊκοί, οἱ πάντα ἐξ ἀνάγκης τιθέντες συμβαίνειν, εἰκῆ καὶ τὴν εὐχὴν καὶ τὴν ἄλλην περὶ τὸ θεῖον λατρείαν ᾤοντο εἶναι· οἱ δὲ τοῦναντίον στρεπτὴν ταῖς εὐχαῖς ἔφησαν εἶναι τὴν θεῖαν οἰκονομίαν, ὡς Αἰγύπτιοι, εὐχαῖς καὶ τισιν εἰκόσι καὶ ὑποθυμιάσεσιν ἢ ἐπιπυδαῖς οἰόμενοι στρέφειν τὴν εἰμαρμένην, τὸ ἐν τῷ Ἰωήλ· „Τίς οἶδεν εἰ ἐπιστρέψει καὶ μεταγνώσεται ὁ Θεός“; καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐν τῇ Γραφῇ ἐξ ἐπιπολῆς νοοῦντες. Ταύτη δὲ τῇ θέσει καὶ ἄτοπα μὲν πολλὰ ἔπεται, οἷον τὸ τὴν θεῖαν μεταβλητὴν εἶναι θέλησιν, καὶ ἀπὸ χρόνου ἐπιέναι τι τῷ Θεῷ, καὶ τὰ ἐν τοῖς κτίσμασι χρονικῶς ὑπάρχοντα αἰτιά τινος εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐναντιοῦται δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή ταύτη. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς Ἀριθμοῖς λέγεται· „Οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, ἵνα ψεύδῃται, οὔτε ὡς υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα μεταβληθῇ“· καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν· „Ὁ θριαμβευστὴς ἐν Ἰσραὴλ οὐ φείσεται, καὶ μετανοία οὐκ ἐπικλασθήσεται· οὐ γὰρ ἔστιν ἄνθρωπος, ἵνα μετανοήσῃ“· καὶ ἐν τῇ Μαλαχίᾳ· „Ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι“.

Ἡ ἅσα δὲ ἡ ἐν τούτοις πλάνη προήλθεν ἐκ τοῦ μὴ θεωρῆσαι τῆς καθόλου τάξεως καὶ τῆς μερικῆς τὴν διαφοράν. Τὴν μὲν γὰρ τάξιν τῆς αἰδίου διοικήσεως οὐ μεταβάλλουσιν αἱ εὐχαί, ὡς ὑπὸ τὴν τάξιν ὑπάρχουσαι καὶ αὐταί· μερικὴν δὲ τινὰ τάξιν ταπεινοτέρας τινὸς αἰτίας μεταβάλλουσι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιούντος, ὅς πάντων αἰτίων ὑπερανόμισται, καὶ οὐδεμιᾶ τάξεως ἀνάγκη αἰτίας τινὸς περιέχεται. Ἄλλ' ἀνάπαλιν, πᾶσα ἀνάγκη τάξεως ἐξ αἰτίας τινὸς κατωτέρας ἐν αὐτῷ περιέχεται, ὡσπερ ὑπ' αὐτοῦ κατασταῖσα. Καθόσον τοίνυν μεταβάλλεται τι τῆς τάξεως τῶν ὑποκάτω αἰτίων, τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτῆς καταστάσεως, διὰ τὰς τῶν ἀγίων εὐχὰς ἐπιστρέφειν λέγεται ὁ Θεός ἢ μεταγινώσκειν, οὐχ ὅτι ἡ αἰτία αὐτοῦ διάθεσις μεταβάλλεται, ἀλλ' ὅτι τῶν ταύτης ἀποτελεσμάτων τι μεταβάλλεται, ἣν φησιν ὁ Γρηγόριος οὐ βουλῆς μεταβολὴν, ἀλλ' ἀποφάσεως, μεταφορικῶ ὀνόματι μετάνοιαν λεγομένην.

XCVII. — Ὅπως ἡ τῆς θείας προνοίας διάθεσις ἔχει λόγον.

Ἐκ δὲ τῶν προειρημένων φανερώς δύναται καθοραῖσθαι, ὡς ἔπονται τινι λόγῳ τὰ ὑπὸ τῆς θείας προνοίας διατεθέντα. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ τέλους ὁ λόγος λαμβάνεται τῆς τῶν εἰδῶν διαφορᾶς ἐν αὐτοῖς· ἐκ δὲ τῆς τῶν

2 τῷ δι... τὸ δι sic A 9 Ioel, 2, 13-14 15 Num. 23, 19 16 I Reg. 15, 29
18 Malach. 3, 6 22 αἱ εὐχαὶ en marge A

εἰδῶν διαφορᾶς ὁ τῆς τάξεως λόγος. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ παντὸς τελειότης καὶ τὸ δεῖν ὑπὸ διαφορῶν τὴν θείαν ἀγαθότητα μετασχεθῆναι, ἣν ἔν τι παριστάνειν οὐ δύναται, τὴν ἀνισότητα τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τάξιν ἐποίησε καὶ τοὺς βαθμούς, αὕτη δὲ τὴν τῶν εἰδῶν ποικιλίαν· τὰ δὲ διάφορα εἶδη καὶ διαφορῶν ἐνεργείας ἔχειν ἀνάγκη· ἐκάστου δὲ τῆ ἐαυτοῦ ἐνεργείᾳ πρὸς τὸ ἴδιον ἀφικνουμένου τέλος, διαφέρουσι καὶ τὰ ἴδια τέλη ἐκάστων, ἐξ ὧν ὁ λόγος ἐκάστου λαμβάνεται, εἰ καὶ τὸ ἔσχατον τέλος πᾶσιν ἔστι κοινόν. Ἀλλὰ καὶ τὰ συμβεβηκότα τὰ διάφορα, καὶ αἱ ἐνεργεῖαι, καὶ τὰ πάθη, καὶ αἱ συνθέσεις οὐκ ἄνευ λόγου τοῖς κτίσμασιν ἀπενημήθησαν ὑπὸ τῆς θείας προνοίας. Ἔδει γὰρ ἐκ τῶν διαφορῶν οὐσιωδῶν ἀρχῶν διαφορὰ ἔπεσθαι συμβεβηκότα.

Ἐντεῦθεν ἔστι τὸ τὴν θείαν Γραφὴν τὴν τῶν πραγμάτων παραγωγὴν f. 107^v καὶ κυβέρνησιν τῆς θείας φρονήσεως καὶ σοφίας ἀποδιδόναι, ὡς ἐν ταῖς Παροιμίαις· „Ὁ Θεὸς τῆς σοφίας ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· ἔστησε δὲ τὸν οὐρανὸν φρονήσῃ. Τῆς σοφίας αὐτοῦ ἐρράγησαν ἄβυσσοι“· καὶ ἐν τῆ Σοφίᾳ λέγεται 16 περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, ὅτι „φθάνει ἀπὸ πέρατος ἕως πέρατος“, καὶ αὐθις ἐν τῇ αὐτῇ· „Πάντα ἐν μέτρῳ καὶ ἀριθμῷ καὶ ζυγῷ“, ἵνα διὰ μὲν τοῦ μετροῦ τὴν ποσότητα ἢ τὸν τρόπον ἢ τὸν βαθμὸν τῆς τελειότητος ἐκάστης νοήσωμεν· διὰ δὲ τοῦ ἀριθμοῦ, τὴν διαφορὰν καὶ τὸ τῶν εἰδῶν πλῆθος, τὸ τοῖς διαφοροῖς βαθμοῖς τῆς τελειότητος ἐπόμενον· διὰ δὲ τοῦ 20 σταθμοῦ, τὰς διαφορῶν ῥοπὰς ἐπὶ τὰ ἴδια τέλη καὶ τὰς ἐνεργείας, καὶ τὰ ἴδια ποιητικὰ καὶ παθητικὰ καὶ συμβεβηκότα, ἃ τῆ τῶν πραγμάτων ἔπεται διακρίσει.

Ἐν δὲ τῇ προειρημένη τάξει καθ' ἣν ὁ τῆς προνοίας λόγος καταλαμβάνεται, πρῶτον ἔφαμεν εἶναι τὴν θείαν ἀγαθότητα ὡς τὸ ἔσχατον 25 τέλος, ὃ πρῶτον ἐν τοῖς πρακτικοῖς· μετὰ δὲ τοῦτο, τὴν τῶν ὄντων κατ' ἀριθμὸν πρόοδον, ἣν ὥστε κατασταθῆναι, ἀνάγκη διαφορῶν βαθμοῦς ἐν τε τοῖς εἶδεσι καὶ ταῖς ὑλαῖς καὶ τοῖς ποιούσι καὶ πάσχουσι καὶ ταῖς ἐνεργείαις καὶ τοῖς συμβεβηκόσιν εἶναι. Ὡσπερ τοίνυν ὁ πρῶτος τῆς προνοίας λόγος ἢ θεία ἀπλῶς ἐστὶν ἀγαθότης, οὕτως ὁ πρῶτος ἐν τοῖς 30 κτίσμασι λόγος ἐστὶν ἢ τούτων κατ' ἀριθμὸν πρόοδος, ἣς πρὸς τὴν συντήρησιν τε καὶ κατάστασιν πάντα τὰ ἄλλα τετάχθαι δοκοῦσιν.

Θεωρητέον δ' ἂν εἴη, ὅτι ὁ θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς λόγος τῷ μὲν ἀπὸ τινος ἀρχῆς διὰ τῶν μέσων ἐπὶ τὸ σκοπούμενον τέλος κατανατᾶν, τὸν μὲν ἐπὶ τὸ συμπέρασμα, τὸν δὲ ἐπὶ τὴν πράξιν ἢ τὴν πρακτικὴν κατανατᾶν 35 κοινωνοῦσι· διαφέρουσι δὲ ὅτι ἀρχὴ μὲν ἐν τοῖς θεωρητικοῖς, τὸ εἶδος καὶ τὸ τί ἦν εἶναι· ἐν δὲ τοῖς πρακτικοῖς, τὸ τέλος, ὅπερ ποτὲ μὲν ἐστὶν εἶδος, ποτὲ δὲ ἕτερόν τι. Καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν τοῖς θεωρητικοῖς αἰ

- ἀναγκαίαν εἶναι ἀνάγκη, ἐν δὲ τοῖς πρακτικοῖς ποτὲ μὲν ἀναγκαίαν, ποτὲ δέ, οὐ. Ἀνάγκη γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὡς τέλος ἔσχατον βούλεσθαι τὴν εὐδαιμονίαν, οὐ μόντοι ἀναγκαῖον τὴν οἰκοδόμησιν βούλεσθαι τῆς οἰκίας.
- f. 108 Καὶ ἄλλοις διαφέρουσιν· οὕτω δὴ τὸ μὲν τὸν Θεὸν τὴν | αὐτοῦ ἀγαθότητα ἀγαπᾶν, ἀναγκαῖον· τὸ δὲ ταύτην παριστάνεσθαι τῇ τῶν κτισμάτων παραγωγῇ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης τούτῳ ἔπεται· καὶ τούτου γὰρ ἄνευ, ἡ θεία ἀγαθότης τελεία ἐστίν. Ὅθεν τὸ τὰ κτίσματα παραχθῆναι εἰς τὸ εἶναι, εἰ καὶ ἐκ τοῦ τῆς θείας ἀγαθότητος λόγου τὴν αἰτίαν ἔχει, ὅμως καὶ τῆς ἀπλῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως ἤρτηται· ὑποτεθέντος δὲ τοῦ τὸν Θεὸν
- 10 τοῖς κτίσμασι τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος κοινωνῆσαι θελήσαι τῷ δυνατῷ τρόπῳ, ἐκ τούτου τὸ τὰ κτίσματα εἶναι διάφορα τὴν αἰτίαν λαμβάνει, οὐ μόντοι ἔπεται ἐξ ἀνάγκης τὸ κατὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τῆς τελειότητος τὸ μέτρον, ἢ κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἀριθμὸν τῶν πραγμάτων· ὑποκειμένου δὲ ἐκ τῆς θείας ἀγαθότητος τοῦ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ἐν τοῖς πράγμασι
- 15 μασι ὑποστήσασθαι βουληθῆναι, καὶ τοῦθ' ἐκάστῳ τῆς τελειότητος μέτρον, ἐκ τούτου τὸ τοιοῦτον εἶδος καὶ τοιαύτην ὕλην ἔχειν λόγον λαμβάνει, καὶ ἐπὶ πάντων ὁμοίως. Φανερόν τοίνυν, ὡς ἡ πρόνοια κατὰ τινα μὲν λόγον τὰ πράγματα διοικεῖ, οὗτος μόντοι ὁ λόγος ἐξ ὑποθέσεως λαμβάνεται τῆς θείας θελήσεως.
- 20 Οὕτω τοίνυν διὰ τῶν προειρημένων τὸ διττὸν τῆς πλάνης ἐκβάλλεται, τῶν τε πιστευόντων τῇ ἀπλῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ πάντα ἔπεσθαι αἰτίας ἄλλης χωρὶς, ὡς οἱ Ἀγαρηνοί, καθ' οὓς οὐκ ἔστι διαφορά, εἴτε θερμαίνει εἴτε φύχει τὸ πῦρ, εἰ μὴ διότι ὁ Θεὸς οὕτω θέλει· καὶ τῶν λεγόντων ἀναγκαίως ἐκ τῆς θείας προνοίας τὴν τάξιν προελθεῖν τῶν αἰτίων· ὧν
- 25 ἐκάτερον ψεῦδος, ὡς δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. Εἰ δὲ τινα ῥήματα τῆς Γραφῆς τοιοῦτόν τι ἦχει, ὡς τὸ „πάντα [ἅ] ἠθέλησεν, ὁ Κύριος ἐποίησεν“, ἐν Ψαλμοῖς· καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Τῷ θελήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν“; ταῦτα, οὐ τὸν λόγον ἐκ τῆς θείας ἀναιρεῖ προνοίας, ἀλλ' ἴν' ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις πάντων ἀρχὴ πρώτη δειχθῆ. Οὕτω τοίνυν, ὅταν ζητῆται
- 30 περὶ τινος φυσικοῦ τὸ διατί, δυνάμεθα λόγον ἀποδιδόναι ἐκ τινος αἰτίας προσεχοῦς, καίτοι ὥσπερ εἰς πρώτην αἰτίαν ἀνάγοντες τὴν θείαν θέλησιν· ὥσπερ εἰ ζητοῖτο διὰ τί τὸ ξύλον θερμόν ἐστι, τῇ τοῦ πυρός παρουσίᾳ
- f. 108^v δυνατὸν λέγειν, διότι τὸ θερμαίνειν | ἐνέργεια τοῦ πυρός ἐστι φυσική· τοῦτο δέ, ὅτι ἡ θερμὴ ἰδιότης ἐστὶ συμβεβηκὸς τοῦ πυρός, τοῦτο δὲ ἔπεται
- 35 τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ εἶδει, καὶ οὕτως ἕως ἂν ἐπὶ τὴν θείαν ἀγαθότητα καταντήσωμεν. Ὅθεν εἰ τις ἀποκρίνοιτο τῷ ἐρωτῶντι διατί τὸ ξύλον ἐστὶ θερμόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἠβουλήθη, οἰκείως ἀποκρίνεται, εἰ σκοποῖ τὸ ζήτημα εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν ἀνάγειν, οὐχ ἀρμοδίως ἰδέ, εἰ βούλοιτο

πάσας τὰς ἄλλας αἰτίας ἐκβάλλειν, καὶ τῇ ἀπλῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει ἀποδιδόναι.

XCVIII. — Ὅπως ὁ Θεὸς δύναται ποιεῖν παρὰ τὴν τῆς
ἑαυτοῦ προνοίας τάξιν.

Διπλῆς γὰρ οὔσης τῆς τάξεως τῶν πραγμάτων, μιᾶς μὲν καθόλου καὶ πρώτης, ἣτις τῆς πρώτης πάντων αἰτίας ἡρτηται, ἔθεν καὶ πᾶσι περιφύεται, ἑτέρας δὲ μερικῆς, ἣ κτιστῆς τινος ἑτέρας αἰτίας ἡρτηται καὶ περιέχει τὰ ὑποκείμενα τῇ αἰτίᾳ ἐκείνῃ, αὐτὴ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων κατὰ μέρος τάξεων ὑπὸ τὴν καθόλου περιέχονται ἐκείνην, τὸ μὲν ποιεῖν τὸν Θεὸν 10 παρὰ τὴν μερικὴν τάξιν, ἐπειδὴν βουλευθῆ, πρόδηλόν ἐστιν, καὶ μᾶλλον μετὰ ταῦτα φανερωθήσεται. Ἐπεὶ δὲ ἡ καθόλου τάξις διχῶς θεωρεῖται, κατὰ τε τὰ ὑποτεταγμένα τῇ προνοίᾳ πράγματα καὶ κατὰ τὸν λόγον τῆς τάξεως, ὅς τῆς ἀρχῆς τῆς τάξεως ἡρτηται, παρὰ μὲν τὰ τεταγμένα αὐτὰ δυνατόν τινα ποιεῖν τὸν Θεόν· οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ δύναμις αὐτοῦ τού- 15 τοις ἢ ἐκείνοις ἐνισχημένη τοῖς πράγμασιν, ἐφόσον οὐκ ἀνάγκη φύσεως, ἀλλ' ἀπλῇ βουλήσει πάντα πεποίηκεν· παρὰ δὲ τὸν λόγον τῆς τάξεως οὐδὲν ποιεῖν δύναται· ὁ γὰρ λόγος ἐκ τοῦ τέλους λαμβάνεται, εἰς ὃ φέρεται ἡ γνῶσις καὶ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ποιεῖν· τὸ δὲ τέλος ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐστὶ τοῦ ποιούντος πάντα καὶ τάττοντος. Οὐτε οὖν 20 δυνατόν τι ποιεῖν τὸν Θεόν, ὃ μὴ θελητὸν αὐτῷ ἢ γνωστὸν, ἢ μὴ πρὸς τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ τείνον, οὔτε δυνατόν ἐκ νέου τι βούλεσθαι, ἢ ἐκ νέου τι γινώσκειν αὐτόν, ἢ ἀπλῶς, ἢ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ποιεῖν δύναται ὥστε τῇ τάξει τῆς προνοίας μὴ ὑποπίπτειν, ὥσπερ οὐ δύναται τι ποιεῖν, ὃ τῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ μὴ ὑποτάττεται. Δύναται 26 μέντοι ποιεῖν τινα, ἅπερ οὐχ ὑποτάττεται τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ, | ἀλλ' οὐ f. 109 δύναται ποιεῖν τινα, ἃ μὴ ἦν ἐξ αἰδίου ὑπὸ τὴν τάξιν τῆς αὐτοῦ προνοίας.

Ταύτην δὲ τὴν διάκρισιν οἱ μὴ κατανοήσαντες εἰς αἱρέσεις διαφόρους ἐνέπεσον. Ἐνιοὶ γὰρ εἶπον ἀνάγκην εἶναι πάντα εἶναι ὡς εἰσί, καὶ μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν ποιεῖν παρ' ἃ ποιεῖ, οὐ τούναντίον ἐν τῷ κατὰ Ματ- 30 θαῖον ὁ Κύριος λέγει· „Ἡ οὐ δοκεῖς, ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων“. Ἐνιοὶ δέ, τούναντίον, τὸ μεταβλητὸν τῶν τῇ προνοίᾳ ὑποταττομένων εἰς τὸ ἀμετάβλητον τῆς θείας προνοίας μετέθηκαν. Ἄλλ' ἐν τοῖς Ἄριθμοῖς καὶ πολλαχοῦ, ὡς προεῖρηται, ἡ θεία ἀμεταβλησία κηρύττεται. Ἐτεροὶ 36 τὰ συμβεβηκότα τῆς θείας προνοίας ἐξεῖλον, καθ' ὧν εἴρηται ἐν τοῖς Θρήνοις· „Τίς ἐστὶν οὗτος, ὃς εἶπε γενέσθαι τι, μὴ προστάττοντος τοῦ Κυρίου;“

XCIX. — Ὅτι ὁ Θεὸς παράγει ἀποτελέσματα ἄνευ τῶν
προσεχῶν αἰτίων παρὰ τὴν ἐντεθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ
τοῖς οὕσι τάξιν.

Τῷ μὲν γὰρ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς φύσεως ποιοῦντι κατὰ μόνον τὸν
5 τῆς ποιητικῆς δυνάμεως τρόπον τὸ ἀποτέλεσμα ἔπεται· ὅθεν τὸ καὶ με-
γίστην δύνάμιν ἔχον ποιητικὴν οὐ δύναται ἀμέσως παράγειν ἀποτέλεσμά
τι μικρὸν, ἀλλὰ παράγει τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἀνάλογον, ἐν ᾧ ἐλάττων μόνον
ἐστὶ δύναμις τῆς οὕσης ἐν τῇ αἰτίᾳ, καὶ οὕτω διὰ πολλῶν μέσων πρόβεισι
τι μικρὸν ἀποτέλεσμα καὶ ἀπὸ τῆς ἄκρας αἰτίας τοιαύτης. Τὸ δὲ θελήσει
10 ποιοῦν, οὐχ οὕτως, ἀλλ' εὐθύς ἄνευ μέσου δύναται παράγειν ἀποτέλεσμα,
ὅπερ οὐχ ὑπερβαίνει τὴν τινὸς τῶν πρὸ αὐτοῦ δύνάμιν· ὁ γὰρ τελειότατος
τεχνίτης δύναται ποιεῖν ἔργον, ὅσον ἂν ποιήσειεν καὶ ὁ ἀτελής· ὁ δὲ Θεὸς
βουλήσει ἐνεργεῖν, καὶ οὐκ ἀνάγκη, ὡς εἴρηται, ὥστε καὶ τὰ μικρότερα τῶν
ἀποτελεσμάτων τὰ διὰ τῶν κατωτέρω αἰτίων γινόμενα δύναται ποιεῖν ἀμέ-
15 σως, ἄνευ τῶν δευτέρων αἰτίων.

Καὶ εἰ τὸ τῶν στοιχειωδῶν δυνάμεων ἀποτέλεσμα ἐνίοτε ἢ οὐρανία
ποιεῖ δύναμις τῆς τοῦ στοιχείου ἐνεργείας χωρὶς, καίτοι φύσει τῶν στοι-
χειωδῶν δυνάμεων ταῖς ποιητικαῖς δυνάμεσιν ὑποτεταγμένων, αἱ τῶν
f. 109^v οὐρανίων σωμάτων εἰσὶν, ὡςπερ ὁ ἥλιος ἄνευ τῆς τοῦ πυρὸς ἐνεργείας
20 θερμαίνει, πολλῷ μᾶλλον ἢ θεία δύναμις ἄνευ τῆς τῶν δευτέρων ἐνεργείας
δύναται τὰ ἴδια ἐκείνων παράγειν ἀποτελέσματα. Καὶ εἰ διὰ κτιστῆς
τινος δυνάμεως δυνατὸν τὴν φυσικὴν τάξιν ἀπὸ τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
εἰς τὸ ἐπ' ἐλάττων μεταβάλλεσθαι ἄνευ τοῦ τὴν πρόνοιαν μεταβάλλειν, ὡς
ὅταν ἕκτον δάκτυλον ἢ φύσις ἐν ἀνθρώπῳ παρὰ τὴν τάξιν γεννᾷ, πολλῷ
25 μᾶλλον ἢ δύναμις τῆς θείας προνοίας δύναται τι ποιεῖν παρὰ τὴν ἐντε-
θεῖσαν ἐξ αὐτῆς τοῖς πράγμασι τάξιν ἄνευ τοῦ τὴν πρόνοιαν μεταβάλλειν.
Δηλὸν γὰρ ὅτι ἢ ἐν τοῖς πράγμασι τάξις καθόσον ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, οὐκ
αἰεὶ ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰσχύει, πολλῶν παρ' αὐτὴν ἐνίοτε γινομένων ἢ
ἀσθενείᾳ τῆς ποιητικῆς δυνάμεως, ἢ ἀνεπιτηδειότητι τῆς ὕλης, ἢ δι' ἄλλο
30 τι ποιοῦν ἰσχυρότερον. Ἄλλ' οὐκ ἀσθενεῖ διὰ τοῦτο ἢ μεταβάλλει ἢ τῆς
προνοίας τάξις· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο αὐτὸ ὑπὸ τὴν θείαν ἐστὶ πρόνοιαν καὶ
τὴν αὐτῆς τάξιν· ἢ δὲ θεία δύναμις καὶ φανεροῦται μᾶλλον ἐντεῦθεν.
Ἐκ τούτου γὰρ φαίνεται τὸ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι τάξιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ
Θεοῦ, οὐκ ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐλευθέρας βουλήσεως προελθεῖν· καὶ
35 οὐδὲν θαυμαστὸν εἶναι τινα μεταβολὴν ἐν τῇ σωματικῇ φύσει διὰ τὴν
χορηγητέαν τοῖς ἀνθρώποις γνῶσιν περὶ Θεοῦ. Ἡ μὲν γὰρ νοερὰ φύσις
ὡςπερ τι τέλος τῶν σωματικῶν ἐστὶ φύσεων, αὐτῆς δὲ τέλος ἢ θεία γνῶ-
σις ἐδείχθη.

C. — "Οτι ἂ παρὰ τὴν τῆς φύσεως τάξιν δύναται ὁ Θεὸς οὐ παρὰ φύσιν εἶσιν.

Ἐπεὶ γὰρ ὁ Θεὸς μόνος ἐστὶν ἐνέργεια καθαρὰ, πάντα δὲ τὰ ἄλλα ἔχει τι δυνάμειως μεμιγμένον, ἀνάγκη πρὸς πάντα τὸν Θεὸν παραβάλλεσθαι, ὡς τὸ κινεῖν πρὸς τὸ κινούμενον, καὶ τὸ ἐνεργεῖν πρὸς τὸ δυνάμει· ὁ δὲ κατὰ τὴν φυσικὴν τάξιν δυνάμει ἐστὶ πρὸς ἕτερόν τι ποιῶν, εἴ τι ἐγγίνοιτο εἰς αὐτὸ παρὰ τοῦ ποιῶντος ἐκείνου, οὐκ ἔστι παρὰ φύσιν ἀπλῶς, εἰ καὶ πολλάκις ἐναντίον εἴη τῷ μερικῷ εἶδει, ὃ φθείρεται διὰ τῆς ἐνεργείας ἐκείνου. Ὅταν γὰρ γίνηται πῦρ καὶ φθείρηται ἀήρ, τοῦ πυρὸς ἐνεργοῦντος, φθορὰ καὶ γένεσις ἐστὶ φυσικὴ, εἰ καὶ τῇ ἰδίᾳ τάξει τινὸς φύσεως ἐναντίον καὶ παρὰ φύσιν δοκεῖ.

Ἐτι, οὐ παρὰ τὴν τοῦ ὀργάνου φύσιν τὸ ὑπὸ τοῦ πρώτως ποιῶντος κινεῖσθαι, οἰκείον μὲν οὖν αὐτοῦ· τὰ δὲ μετὰ τὸν Θεὸν πάντα τὸν πρῶτον ποιῶντα, ὡς περ ὀργανά εἰσιν αὐτοῦ, γεγονότα ὡς τε δουλεύειν αὐτῷ. f. 110

Ἐτι, τὸ πρῶτον μέτρον ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀπάντων, ὡς πρῶτον ὄν καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ εἶναι αἷτιον· περὶ δὲ ἐκάστου ἢ κρίσις ἐκ τοῦ μέτρου λαμβάνεται, καὶ φυσικόν ἐστὶν ἐκάστῳ, δι' οὗ τῷ οἰκείῳ συμμορφοῦται μέτρῳ. Τὸ ἄρα ἐκάστῳ ἐγκείμενον ὑπὸ Θεοῦ, φυσικόν ἐκάστῳ, ὡς τε καὶ εἴ τι ἄλλο τῷ αὐτῷ ἐγγίνοιται ἐκ Θεοῦ, οὐ παρὰ φύσιν ἐστίν.

Ἐτι, ὅλη φύσις ὡς τεχνητόν ἐστὶ πρὸς τὴν θείαν τέχνην. Οὐκ ἔστι δὲ παρὰ τὸν λόγον τοῦ τεχνητοῦ, εἴ τις ἐν αὐτῷ τεχνίτης ἄλλως τι ἐνεργήσειε μετὰ τὸ δοῦναι τὸ πρῶτον εἶδος· οὐδ' ἄρα παρὰ φύσιν ἐστίν, εἰ ἐν τοῖς φυσικοῖς ὁ Θεὸς ἐτέρως ἐνεργεῖ ἢ ὡς ὁ εἰωθὼς ἔχει τῆς φύσεως δρόμος. Κατὰ γὰρ Αὐγουστίνον, τοῦτ' ἐστὶν ἐκάστῳ φυσικόν, ὃ ποιεῖ ὁ δημιουργός, παρ' οὗ πᾶς ἐστὶ τρόπος καὶ ἀριθμὸς καὶ τάξις τῆς φύσεως.

CI. — Περὶ τῶν θαυμάτων.

Τὰ τοιαῦτα δὲ θαύματα λέγομεν, ὡς εἰωθότες θαυμάζειν ὅταν τὴν αἰτίαν ἀγνοῶμεν τοῦ φαινομένου ἀποτελέσματος· διό, τῆς αἰτίας ἐνίων τισὶ μὲν ἐγνωσμένης, ἄλλοις δὲ ἀγνωσμένης, καὶ τῶν ὁρώντων τὸ ἀποτέλεσμα τὸ αὐτὸ οἱ μὲν θαυμάζουσιν, οἱ δὲ οὐ θαυμάζουσιν, ὡς ἐπὶ τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης· ἀπλῶς δὲ θαῦμα, τὸ ἀπλῶς λανθάνουσαν αἰτίαν ἔχον· καὶ τοῦτο κυρίως θαῦμα, ὡς πλήρες ἐκπλήξεως, οὐ πρὸς τοῦτον ἢ ἐκείνον. Λανθάνουσα δὲ ἀπλῶς αἰτία πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ὁ Θεός· ὅθεν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα παρὰ τὴν ἐν τοῖς οὐσι κοινῶς τηρουμένην τάξιν, ἀπλῶς εἰσι καὶ λέγονται θαύματα, ὧν διάφοροι τάξεις καὶ βαθμοί. Πρῶτα μὲν γάρ, ἐν οἷς γίνεται τι, ὅπερ ἀδύνατον τὴν φύσιν ποιῆσαι ποτε, ὡς τὸ δύο σώματα εἶναι ὁμοῦ, καὶ τὸ τὸν ἡλίον ἀναποδίσει ἢ στηναί, καὶ τὸ τὴν θάλασσαν τοῖς διαπερῶσι διαφόρους ὁδοὺς παρασχεῖν· ἐν οἷς αὖθις τὰ μᾶλλον ἐξηρημένα τῆς φυσικῆς δυνά-

μεως, θαυμαστότερα, οἷον τὸ ἀναπόδισαι τὸν ἥλιον, μείζον θαῦμα τοῦ
 διαιρεθῆναι τὴν θάλασσαν. Δεύτερα δέ, ἐν οἷς ποιεῖ τι ὁ Θεός, ὃ δύναται
 f. 110^v | καὶ ἡ φύσις, εἰ καὶ μὴ δι' ἐκείνης τῆς τάξεως. Ἔργον γὰρ φύσεως,
 τὸ ζῆν τι ζῆν καὶ ὄραν καὶ κινεῖσθαι· τὸ δὲ μετὰ θάνατον ζῆσαι, καὶ
 5 μετὰ τύφλωσιν ἰδεῖν, καὶ μετὰ τὴν χωλότητα περιπατῆσαι, τοῦθ' ἡ φύσις
 οὐ δύναται ποιεῖν. Ὁ δὲ Θεὸς πολλάκις θαυματουργῶν ἐνεργεῖ, καὶ ἐν
 τούτοις δὲ τάξις κατανοεῖται τις, καθόσον τι αὐτῶν μᾶλλον τῆς φυσικῆς
 ἐξήρηται δυνάμεως. Τρίτα εἰσὶν, ὅταν ὁ Θεὸς ποιῇ τι εἰωθὸς καὶ τῇ
 ἐνεργείᾳ τῆς φύσεως γίνεσθαι, μηδὲν μέντοι τῶν τῆς φύσεως ἀρχῶν
 10 ποιουσῶν, ὡς ὅταν τις ἀπαλλάττηται πυρετοῦ, ἢ ὅταν ὕψος τῆς τῶν φυσικῶν
 ἀρχῶν ἐνεργείας ἀνευ, μεθ' ὧν ἡδύνατο καὶ ἡ φύσις εὐτάκτως ταῦτα ποιεῖν.

CII. — Ὅτι μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστὶ ποιεῖν θαύματα.

Τὸ μὲν γὰρ ὑπὸ τινὰ τάξιν παντελῶς τεταγμένον οὐ δύναται ἐνεργεῖν
 15 παρὰ τὴν τάξιν ἐκείνην· πᾶν δὲ κτίσμα ὑπὸ τὴν τάξιν ἐστὶ καθεστῶς,
 ἣν τοῖς οὐσίαι ἀφώρισεν ὁ Θεός· οὐδὲν ἄρα κτίσμα ὑπὲρ τὴν τάξιν ταύτην
 δύναται ἐνεργεῖν, ὅπερ ἐστὶ θαύματα ποιεῖν, εἰ καὶ ὑπὸ τινῶν κτισμάτων
 παράδοξα τοῖς μὴ συνορῶσι τὴν αὐτῶν δύναμιν γίνεται, ὡς ἡ ἑλξις τοῦ
 σιδήρου ὑπὸ τοῦ μαγνήτου, καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς νηδὸς ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου
 20 ἰχθύος. Ἄλλ' ὁ Θεὸς τῆς πάντα περιεχοῦσης τάξεως ὑψηλότερος, ὡς ἂν
 τῇ τούτου προνοίᾳ ὅλης τῆς τάξεως ταύτης προχαιομένης, καὶ τῆς αὐτοῦ
 δυνάμεως διὰ τὸ ἀπειρον εἶναι οὐχ ὀριζομένης πρὸς τι εἰδικὸν ἀποτέλεσμα,
 οὔθ' ὀρισμένῳ τρόπῳ ἢ τάξει τὸ ἴδιον προάγοντος ἀποτέλεσμα. Ἐντεῦθεν
 ἐστὶ τὸ ἐν Ψαλμοῖς περὶ αὐτοῦ· „Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ“.

25

CIII. — Ὅτι ἅπερ αἱ ἀσώματοι οὐσίαι ἐνεργοῦσιν οὐκ
 εἰσὶ κυρίως θαύματα.

Οὔτε γὰρ ἰδίᾳ δυνάμει ποιοῦσιν, οὔτε πᾶσαι τῇ θείᾳ δυνάμει ποι-
 οῦσιν, ἀλλὰ μία τάξις ἢ τῶν ἀγγέλων κατὰ τὸν Γρηγόριον, ὃς φησι καὶ
 30 τινὰς τῶν ἀγίων θαύματα πολλάκις ποιεῖν ἐκ θείας δυνάμεως, ἀλλ' οὐκ
 ἀπὸ μεσιτείας μόνον. Ὅταν δὲ ἄγγελοι ἢ δαίμονες φυσικοῖς τισι χρῶνται
 πρὸς τινὰ ὀρισμένα ἀποτελέσματα, ὡς περ τισὶν ὀργάνοις αὐτοῖς χρῶνται,
 ὡς ὁ ἰατρὸς ταῖς βοτάναις· ἀπὸ δὲ τοῦ ὀργάνου οὐ μόνον τὸ τῇ οἰκείᾳ
 δυνάμει σύστοιχον πρόβεισιν ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ τι καὶ περαιτέρω σχεδὸν
 f. 111 αὐτῆς, καθόσον | τῇ τοῦ πρώτως ποιοῦντος ἐνεργεῖ δυνάμει. Τὸ γὰρ σκέ-
 παρνον καὶ ὁ πρίων οὐ δύνανται κλίνην ποιῆσαι, εἰ μὴ καθόσον ὡς ὑπὸ
 τῆς τέχνης κινούμενα ἐνεργοῦσιν εἰς τὸ τοιόνδε ἀποτέλεσμα· ἀλλ' οὐδ' ἡ
 φυσικὴ θέρμη σάρκα γεννᾷν ἡδύνατο ἂν, μὴ τῇ δυνάμει τῆς φύσεως ὡς

ὄργανον τῆ θέρμῃ χρωμένης. Προσηκόν τοίνυν ἐστίν ἐξ αὐτῶν τῶν φυσικῶν ὀργάνων προῖέναι τινὰ καὶ μείζω ἀποτελέσματα τῶν χρωμένων αὐτοῖς οὐσιῶν ἀσωμάτων, ἃ δὴ θαύματα μὲν οὐκ εἰσὶ κυρίως, ὡς ἐκ φυσικῶν αἰτιῶν προῖόντα, παράδοξα δέ, καὶ τοῦτο διχῶς, ὅτι τε αἱ τοιαῦται αἰτίαι ἀήθως προσάγονται τοῖς ἀποτελέσμασι διὰ τῶν ἀσωμάτων οὐσιῶν· ὅθεν καὶ τὰ τῶν εὐφυῶν τεχνιτῶν ἔργα παράδοξά εἰσιν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἄλλων μὴ καταλαμβάνηται τὸ ἐνεργεῖν, καὶ ὅτι τὰ φυσικὰ αἰτία, ἀποτελέσμασι τισι προσαγόμενα, μεταλαμβάνουσι τινος δυνάμεως, καθόσον τῶν ἀσωμάτων ὄργανα γίνονται, ὃ καὶ μᾶλλον προσεγγίζει τῷ λόγῳ τοῦ θαύματος.

CIV. — Ὅτι τὰ μαγικὰ οὐκ ἐκ τῆς δράσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων μόνων εἰσίν.

Ἀδύνατον γὰρ τὰ ἴδια τῆς νοεράς φύσεως ἀποτελέσματα ἐκ τῆς τοῦ οὐρανόθεν σώματος δυνάμεως τὴν αἰτίαν ἔχειν· ἐν δὲ ταῖς ἐνεργείαις τῶν μάγων φαίνονται τινὰ ἴδια ἔργα τῆς λογικῆς κτίσεως· ἀποδίδονται γὰρ ἀποκρίσεις περὶ ἀποκαλύψεως θησαυρῶν ἀποκρύφων καὶ μελλόντων προφητείας, καὶ περὶ ἐπιστήμης τινῶν δογμάτων ἐνίοτε, καὶ ἀποκρίσεις ἐνίοτε ἀληθεῖς· τοῦτο δὲ νοῦ χωρὶς οὐκ ἂν ἠδύνατο γίνεσθαι. Οὐκ ἄρα ἐκ μόνῃς τῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσεως ἢ δυνάμεως τὴν αἰτίαν ἔχουσι τὰ τοιαῦτα. Πῶς γὰρ καὶ δύναται ἀγαλμά τι ἄψυχον κινεῖσθαι καὶ φωνὴν προῖεσθαι τῇ δυνάμει τῶν οὐρανίων σωμάτων; Οὔτε γὰρ ἀρχὴν ἔχουσι ζωῆς ἐν ἑαυτοῖς, οὔτε εἰώθασιν ὄλως κινεῖσθαι τῇ δυνάμει τῶν οὐρανίων, εἰ μὴ τῇ μαγικῇ τέχνῃ. Οὐ μέντοι παντάπασιν ἀπαναίνεσθαι χρή τὸ μὴ ἐν τοῖς προειρημένοις ἐκ τῆς δυνάμεως τῶν οὐρανίων σωμάτων εἶναι τι δυνάμεως δύνασθαι, πρὸς ἐκεῖνα μέντοι τὰ ἀποτελέσματα μόνον, ἃ τῇ τῶν οὐρανίων σωμάτων δυνάμει δύνανται προάγειν ὑποκάτω τινὰ σώματα.

CV. — Πόθεν αἱ τῶν μάγων τέχναι τὸ δραστηρικὸν ἔχουσιν. f. 111^v

Δήλον, ὡς ἐπεὶ φωναῖς σημαντικαῖς τισιν οἱ μάγοι χρῶνται ἐκ τινος νοῦ τὴν δύναμιν ἔχουσιν· ἢ γὰρ σημαντικὴ φωνὴ ἐκ μόνου τοῦ νοῦ τὴν δύναμιν ἔχει, ἢ τοῦ προφέροντος, ἢ τοῦ πρὸς ὃν προφέρεται. Ἄλλ' αἱ παρὰ τῶν μάγων φωναὶ οὐ δύνανται τὸ δραστήριον ἐκ τοῦ νοῦ τοῦ λέγοντος ἔχειν· οὐ γὰρ δυνατόν τινά ἀνθρώπον τῇ ἰδίᾳ σημαντικῇ φωνῇ τὰ πράγματα μεταβάλλειν ἰδίᾳ δυνάμει· ἢ γὰρ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἔδει τοῦτο προσεῖναι, ὃ ψεῦδός ἐστι φανερώς, ἢ τὸν τοῦτο ἔχοντα ποιεῖν ὁμωνύμως ἀνθρώπον εἶναι, καὶ οὐ τοῦ αὐτοῦ εἶδους τοῖς ἄλλοις. Ἐχουσιν ἄρα τὸ δραστήριον ἐκ τινος νοῦ, πρὸς ὃν ἀποτείνονται· οὐ σημεῖον, ὅτι αἱ τοιαῦται τῶν μάγων φωναὶ ἐπικλήσεις εἰσὶ, καὶ δεήσεις, καὶ ἐξορκισμοί, καὶ προστάγματα, ὡσπερ πρὸς ἕτερον διαλεγόμενου· καὶ οἱ χαρακτήρες δὲ καὶ τὰ σχήματα οἷς χρῶνται οὐδεμιᾶς ἐνεργείας ἢ πάθους αἰτία

δύνανται εἶναι καθ' ἑαυτά· οὐδὲ δύνανται τὴν ὕλην διατιθέναι πρὸς τι φυσικὸν ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ὡς σημείοις μόνον αὐτοῖς κέχρηται, πρὸς τοὺς συνιόντας ἄρα. Καὶ οὕτω φανερόν, ὡς αἱ τοιαῦται τέχναι τοῖς σχήμασιν, ἃ καὶ χαρακτηρᾶς καλοῦσιν, ὡς σημείοις προβεβλημένοις νοερά τινι φύσει
 6 χρῶνται, ὡσπερ καὶ θυσίαις τισὶ καὶ προκαλινδύσεσιν ἀποδιδόμεναις αὐτῇ· καὶ οὕτως αἱ μαγικαὶ τέχναι οὐκ ἀπὸ τινος φύσει ποιῶντος τὸ δραστήριον ἔχουσιν, ἀλλ' ἐκ τινος οὐσίας διὰ νοῦ ποιούσης.

CVI. — Ὅτι ἡ τοῖς μαγικοῖς τὸ δραστήριον χορηγοῦσα
 10 νοερὰ οὐσία οὐκ ἀγαθῆς θελήσεως ἐστίν.

Τὸ γὰρ τισὶν ἐναντίως τῇ ἀρετῇ βοήθειαν χορηγεῖν οὐκ ἔστι νοῦ διακειμένου καλῶς. Ἄλλ' ἐν ταῖς τοιαύταις τέχναις καὶ μοιχεῖαι καὶ κλοπαὶ γίνονται, καὶ φόνοι, καὶ τοιαῦτα ἐκ προνοίας κακουργήματα· ὅθεν καὶ οἱ ταῖς τέχναις χρώμενοι ταύταις κακοποιοὶ λέγονται.

15 Ἔτι, ἡ τοιαύτη φύσις ἀνοσίοις ἀνθρώποις συνεργεῖ· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τὰ μαγικά μετιόντες.

Ἔτι, οὐ συνεργεῖ πρὸς τι σπουδαῖον καὶ μέγαν ἀποτέλεσμα, οἷον ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν, καὶ ἃ τῇ τελειότητι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀνήκουσιν, ἀλλὰ πρὸς εὐρέσεις κλοπιμαίων καὶ ληστῶν κατοχαῖς, καὶ τοι-
 20 οῦτοις.

f. 112 Ἔτι, παιγνιώδεσὶ τισὶ καὶ ἀλόγοις συνεργεῖ· ἄλογον γὰρ τὸ τὸν μάγον ἀνοσίᾳ κοίτῃ συνεργοῦντα διὰ τῆς τέχνης, καὶ ταύτην τινὰ | συγκαταπραττόμενον ζητεῖν ἀφροδισίων ἄπειρον ἄνθρωπον.

Ἔτι, συνεργεῖ πράξεσιν ἐναγέσιν, ἤγουν ἀκάκων παιδίων φόνοις, καὶ
 25 τοῖς τοιοῦτοις, δι' ὧν οἱ μάγοι βοήθειαν τισὶ συνεισφέρουσι χρωμένοις αὐτῶν τῇ τέχνῃ.

Ἔτι, ἐπικαλοῦνται μὲν οἱ μάγοι τὴν τοιαύτην φύσιν μετὰ δεήσεως· ἐλθούσῃ δὲ προστάττουσιν ὡς ταπεινότερα. Ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἂν εἴη φύσεως εὖ διακειμένης κατὰ τὸν νοῦν καὶ πρὸς ἀρετὴν διατεθειμένης.
 30 Διὰ τούτων ἡ τῶν Ἑλλήνων ἀποσκορακίζεται ἀίρεσις, οἱ τοῖς αὐτῶν θεοῖς τὰς τοιαύτας ἐνεργείας ἀπένεμον.

CVII. — Ὅτι κατὰ τὴν αὐτῆς φύσιν οὐκ ἔστι κακὴ
 ἢ τοιαύτη οὐσία.

35 Πάντα γὰρ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τείνει καθ' ἑαυτά, καὶ οὐδὲν εἰς τὸ κακὸν εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὡς προεῖρηται. Πάντα γὰρ ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος τὸ εἶναι ἔχει, ὅπερ τὸ ἔσχατόν ἐστίν ἀγαθόν, ὡς πρότερον εἴρηται, καὶ πᾶν τὸ ποιῶν, καθόσον τοιοῦτον, ὁμοιον ἑαυτῷ ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη τὰ ὄντα ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος ἅπαντα ἀγαθὰ εἶναι τῇ φύσει.
 40 Οὕτως οὖν καὶ ἡ βοήθειαν παρεχομένη τῇ μαγικῇ τέχνῃ οὐσία κατὰ τὴν

ἑαυτῆς φύσιν ἀγαθὴ ἐστίν, ἀλλὰ διαστροφῇ θελήσεως πονηρὰ ἐστὶ καὶ γέγονεν ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ προαιρέσει, οὐ φύσει διέστραπται.

CVIII.

Ἄλλὰ τισὶ τοῦτο ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ, τὸ εἶναι τινα ἀμαρτίαν ἐν τῇ τῶν δαιμόνων γνώσει· νοῖ γὰρ εἰσὶν οἱ δαίμονες, καὶ γινώσκουσι τῷ νοεῖν· ὁ δὲ τις νοεῖ, περὶ ἐκεῖνο οὐκ ἀπατάται· ἐκ γὰρ τῆς τοῦ νοεῖν ἀσθενείας πρόεισιν ἢ ἀπάτη. Οὐδεμία ἄρα πλάνη δύναται εἶναι ἐν τῇ γνώσει αὐτῶν. Οὐδὲν δὲ θελήσεως ἀμάρτημα δύναται εἶναι ἄνευ ἀπάτης· ἢ γὰρ θέλησις αἰεὶ εἰς τὸ καταληφθὲν ἀγαθὸν τείνει. Ὅθεν, ἂν ἐν τῇ καταλήψει τοῦ ἀγαθοῦ μὴ γένηται πλάνη, ἀδύνατον ἀμαρτίαν εἶναι ἐν τῇ βουλήσει.

Ἔτι, ἐν ἡμῖν ἢ τῆς θελήσεως ἀμαρτία συμβαίνει περὶ ἐκεῖνα ὧν ἐν τῷ καθόλου ἀληθινὴν ἔχομεν ἐπιστήμην, διὰ τὸ ἐν τῷ μερικῷ κωλύεσθαι τὸ τοῦ λόγου κριτήριον ἐκ τινος πάθους τὸν λογισμὸν ἐμποδίζοντος. Τὰ δὲ τοιαῦτα πάθη ἐν τοῖς δαίμοσιν οὐ δύναται εἶναι· ταῦτα γὰρ τοῦ αἰσθητικοῦ μέρους, ὃ οὐκ ἐνεργεῖ ἄνευ ὀργάνου σωματικοῦ. | Οὐκ ἄρα f. 112^v δι' ἀσθενείαν γνώσεως ἐν τῷ μερικῷ τείνει αὐτῶν ἢ θέλησις εἰς τὸ κακὸν ἐχόντων ἐν τῷ καθόλου ὀρθὴν ἐπιστήμην.

CIX. — Ὅτι ἐν τοῖς δαίμοσι δύναται εἶναι ἀμάρτημα, καὶ πῶς.

Ἄλλὰ τοῦναντίον τῇ Γραφῇ δείκνυται· ἐν γὰρ τῷ Ἰὼβ λέγεται· „Ὁ διάβολος ἐξ ἀρχῆς ἀμαρτάνει“· καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην, ὅτι „ψεύστης ἐστὶ καὶ τοῦ ψεύδους πατήρ“, καὶ ὅτι „ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς“· καὶ ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται, ὅτι „φθόνῳ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσηλθεν“.

Ἰστέον οὖν, ὅτι ἐν ἐκείνῳ μόνῳ τῷ θέλοντι οὐδὲν ἀμάρτημα βουλήσεως συμβαίνειν δύναται, οὗτινος ἴδιον ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ ἔσχατον τέλος, ὅπερ ὑπὸ τάξιν ἑτέρου τέλους οὐ περιέχεται, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐκείνου τάξιν τὰ ἄλλα περιέχονται τέλη πάντα· τοιοῦτον δὲ μόνος ἐστὶν ὁ Θεός· καὶ διὰ τοῦτο ἐν αὐτῷ ἀμάρτημα βουλήσεως εἶναι οὐ δύναται. Ἐν παντὶ δὲ ἑτέρῳ θέλοντι, οὐ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν ἀνάγκη ὑπὸ τάξιν ἑτέρου ἀγαθοῦ περιέχεσθαι, δύναται συμβαίνειν ἀμάρτημα θελήσεως, εἰ ἐν τῇ ἑαυτοῦ θεωροῖτο φύσει· τῇ γὰρ ἑαυτοῦ κρίσει τὴν ἰδίαν τελειότητα τάττει εἰς τὸ ὑψηλότερον τέλος διὰ τὸ μὴ εἶναι ἴδιον τῆς αὐτοῦ φύσεως τὸ ἀνώτερον τέλος, ἀλλὰ τῆς ἀνωτέρω, καὶ ἢ φυσικῇ ῥοπῇ τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ βούλεσθαι τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἐμποδίζει τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς κρίσεως· καὶ τούτῳ

28 I Ioh. 8, 8, non dans Job 24 Ioh. 8, 44 26 Sap. 2, 24

διαφέρει τὰ βούλησιν ἔχοντα τῶν ἐστερημένων αὐτῆς, ὅτι τὰ μὲν τάτ-
 τουσιν ἑαυτὰ πρὸς τὸ τέλος, τὰ δὲ τάττονται ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρως ποιούντος,
 ὡσπερ ὑπ' ἐκείνου πρὸς τὸ τέλος ἀγόμενα, οὐχ ὑφ' ἑαυτῶν. Καὶ οὕτως
 ἐν τῇ θελήσει τῆς χωριστῆς οὐσίας συμβαίνει ἀμάρτημα δύναται, καθὼς
 5 τὸ ἴδιον ἀγαθὸν καὶ τὴν τελειότητα οὐκ εἰς τὸ ἔσχατον τάττει τέλος,
 ἀλλὰ ὡς τέλει τῷ ἰδίῳ ἀγαθῷ προσεφύη. Καὶ ἐπεὶ ἐκ τοῦ τέλους ἀνάγκη
 τοὺς τῆς ἐνεργείας κανόνας λαμβάνεσθαι, ἐπόμενόν ἐστίν ἐξ ἑαυτοῦ ἐν ᾧ
 τὸ ἔσχατον συνεστήσατο τέλος καὶ τὰ ἄλλα κανονίζεσθαι θέλει καὶ τὴν
 ἑαυτοῦ βούλησιν ὑφ' ἑτέρου τινὸς ἀνωτέρου μὴ τάττεσθαι, ὃ μόνῳ ὀφείλεται
 10 τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ τῆς θείας ἰσότητος ἐπιθυμῆσαι, οὐχ ἵνα τὸ ἴδιον
 ἀγαθὸν τῷ θεῷ ἀγαθῷ ἴσον ᾗ· τοῦτο γὰρ οὐκ ἦν δυνατὸν πίπτειν ὑπὸ
 f. 118 τὸν νοῦν, ἐπεὶ τῷ τούτου ἐπιθυμῆσαι ἐπιθύμησεν ἂν ἑαυτὸν μὴ εἶναι· | τὸ
 δὲ θέλειν ἄλλους μὲν κανονίζειν, τὴν δ' ἐκείνου βούλησιν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου
 μὴ κανονίζεσθαι, βουλομένου ἐστὶν ὑπερέχειν, καὶ τινὰ τρόπον μὴ ὑπο-
 15 τάττεσθαι, ὅπερ ὑπερηφανίας ἀμάρτημα. Ἐπεὶ δὲ ἐκ μιᾶς τῆς περὶ τὸ
 πρῶτον πλάνης πολλαπλῆ ἔπεται καὶ ποικίλη ἐκ τῆς πρώτης περὶ τὴν
 βούλησιν ἀταξίας, τῷ δαίμονι πολλαπλῶς ἢ θέλησις ἐπλανήθη καὶ δι-
 εφθάρη· μῖσος γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν ἠκολούθησεν καὶ ἀνθιστάμενον αὐτοῦ
 τῇ ὑπερηφανίᾳ καὶ δικαίως αὐτὴν κολάζοντα, καὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον
 20 φθόνος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἐπεὶ δὲ αἱ χωρισταὶ οὐσίαι οὐχ ὑπὸ τὸν
 Θεὸν τάττονται μόνον, ἀλλὰ καὶ μία τούτων ὑπ' ἄλλην ἀπὸ τῶν πρώτων
 μέχρι τῶν ἐσχάτων, ἐκάστῳ δὲ τῶν ὑπὸ τὸν Θεὸν ὄντων καὶ βουλομένων
 δύναται τι βουλήσεως ἀμάρτημα εἶναι εἰ ἐν τῇ ἑαυτοῦ θεωροῖτο φύσει,
 δυνατὸν γέγονε τῶν ἀνωτέρων τινὰ, ἢ καὶ ἐν παῶσιν ἄκρων, ἀμαρτεῖν κατὰ
 25 βούλησιν. Οὐ γὰρ ἂν ἐν τῷ ἰδίῳ ἠρέμησεν ἀγαθῷ ὡσπερ ἐν τέλει, εἰ μὴ
 τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τελειότερον ἦν· δυνατὸν δὲ ἦν καὶ τῶν ἄλλων τινὰς εἰς
 ἐκείνην ἐκουσίως τάξαι τὸ ἑαυτῶν ἀγαθόν, τὴν θείαν τάξιν καταλιπούσας,
 ὡσπερ εἰ τις ὑπηρετοίῃ τῇ τοῦ στρατηγοῦ τάξει, καταλιπὼν τὴν τοῦ βασι-
 λέως, διὰ τὸ τὸν στρατηγὸν ἀποστατῆσαι τῆς τοῦ βασιλέως τάξεως· αἱ
 30 καὶ αὗται ὁμοίως ἤμαρτον· ἄλλας δὲ τηρησάσας τὴν θείαν τάξιν ἐν τῇ
 θελήσει τοῦ ἀμαρτόντος καταφρονῆσαι, καὶ ὑψηλοτέρου ὄντος τῇ τάξει τῆς
 φύσεως· πῶς δὲ ἢ βούλησις ἐκατέρων ἀκινήτως διαμένει πρὸς τὸ ἀγαθόν
 ἢ τὸ κακόν, ἐν τῷ τετάρτῳ δειχθήσεται.

Ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀμάρτημα συμβαίνει διχῶς· ἢ τῆς βουλήσεως
 35 αὐτοῦ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν μὴ ταπτούσης πρὸς τὸν Θεόν, ὃ δὴ κοινόν ἐστὶ
 καὶ τῇ χωριστῇ οὐσίᾳ· ἢ τοῦ τῆς ταπεινοτέρας ὀρέξεως ἀγαθοῦ οὐ κατὰ
 τὴν ὑψηλοτέραν κανονιζομένου, ὡς ὅταν τὰ τῆς σαρκὸς ἡδέα, εἰς ἃ τὸ
 ἐπιθυμητικὸν τείνει, μὴ κατὰ τὴν τοῦ λογικοῦ τάξιν αἰρώμεθα. Ἐὐὸ ἀμάρ-
 τημα τοῦτο οὐ συμβαίνει ταῖς χωρισταῖς οὐσίαις.